

розуміти «як багато галасу з нічого». Навпаки, вони підтвердили, що невизначеність є постійною рисою, внутрішньо притаманною праву, не обов'язково означає руйнування передбачуваності закону. Найважливіший же висновок: якщо судді легко застосовують приховану невизначеність законів собі на користь, то закон беззахисний [6, с. 105].

1. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. – М.: Статут, 1998. – 353 с.
2. Таманага Браян. Верховенство права. Історія. Політика. Теорія / Браян Таманага. – К.: Видавничий дім «Кисво-Могилянська академія», 2007. – 205 с.
3. Погребняк С. П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) / С. П. Погребняк. – Харків: Право, 2008. – 238 с.
4. Luk B. Tremblay. The Rule of Law, Justice, and Interpretation / Luk B. Tremblay. – Montreal [e.a.]: Mc-Gill-Queen's University

Однак ще задовго до виникнення сучасних концепцій розвитку правових систем світу у Книзі Священного Писання пророка Ісаї було сформульовано такі перспективи для владних мужів: горе законодавцям несправедливим та писарям, які пишуть на лихо, щоб від правосуддя усунути бідних, і щоб відняти права від убогих народу Мого, щоб стали вдовиці здобичею їм, і пограбувати сиріт...

- Press, 1997. – Цит. за: Головатий С. Верховенство права. Книга друга. Від доктрини – до принципу / С. Головатий. – К.: Видавництво «Фенікс», 2006. – С. 759.
5. Принцип верховенства права у діяльності держави та в адміністративному праві / [за заг. редакцією Ю. С. Шемшученка]. – К.: Конус-Ю, 2008. – 311 с.
6. Таманага Браян. Знач. праця.

I. Matvieieva

LEGAL CERTAINTY AND JUDGES' LEGISLATION

The article is devoted to the analysis of the principle of determinacy of legal norms being the requirement for the laws meaning the predictability of person's behavior. Further analysis is devoted to the determination on whether such principle does not contradict the principle of judges' legislation being naturally appropriate for the judicial branch.

Keywords: the principle of determinacy, of legal norms.

УДК 340.131:340.02

Приймак А. М.

ПРИНЦИП ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ: ПОНЯТТЯ ТА ОКРЕМІ АСПЕКТИ

У статті запропоновано розглядати принцип правової визначеності як набір вимог до процесів правотворчості та правозастосування. Основним джерелом дослідження є практика Європейського Суду з прав людини.

Ключові слова: верховенство права, принципи права, правова визначеність.

Принцип правової визначеності є невід'ємною, органічною складовою принципу верховенства права. Про це у низці своїх рішень зазначає зокрема Європейський Суд з прав людини. У своїх рішеннях Конституційний Суд України також посилається на принцип правової визначеності, наголошуючи на тому, що він є необхідним компонентом принципу верховенства права [5].

Здебільшого принцип правової визначеності розуміють у дещо звуженому значенні: зазнача-

ють про вимоги чіткості, зрозумілості та однозначності правової норми, які за своєю суттю є вимогами до її формулювання, тобто стосуються лише процесу правотворчості, а реалізація їх у переважній більшості залежить від рівня володіння нормотворцем юридичною технікою. Натомість пропонуємо розглядати принцип правової визначеності у ширшому розумінні, як сукупність вимог до процесів правотворчості та правозастосування, покликаних забезпечити

захист індивіда від можливих проявів державно-го свавілля.

Аналізуючи вимоги принципу правової визначеності, доходимо висновку, що передусім вони мають на меті забезпечення адаптації поведінки індивіда до нормативних умов правової дійсності, впевненості особи у своєму правовому становищі та захист її від свавільного втручання з боку держави. Ідентичною є мета й іншого принципу, який, як і правова визначеність, є «однією із найважливіших складових верховенства права та правової держави» [3, с. 7], – принципу правової безпеки, який *inter alia* передбачає захист довіри особи до надійності свого правового становища. Аналіз практики Європейського Суду з прав людини доводить, що, вживаючи термін «правова визначеність» (англ. *legal certainty*), суд вдається до певного роду поєднання вимог правової визначеності та вимог принципу правової безпеки.

Отже, пропонуємо розглядати принцип правової визначеності як *сукупність вимог до організації та функціонування правової системи з метою забезпечення пери за все стабільного правового становища індивіда шляхом вдосконалення процесів правотворчості та правозастосування*. Для того, щоб спробувати якомога повніше розкрити зміст принципу правової визначеності у пропонованому його широкому розумінні, необхідно розглянути сутність та призначення кожної з його вимог.

Для зручності сприйняття ці вимоги можна умовно поділити на три групи: вимоги до визначеності законодавства, вимоги до визначеності повноважень та вимоги до визначеності судових рішень.

Основною у групі вимог до визначеності законодавства є вимога *чіткого формулювання правової норми*. «Норма не може розглядатися як “право”, якщо її не сформульовано з достатньою точністю так, щоб громадянин мав змогу, якщо потрібно, з відповідними рекомендаціями, до певної міри передбачити наслідки, що її може потягнути за собою вчинена дія», – так Європейський Суд з прав людини розкриває цю вимогу до тексту національного закону [12]. Дійсно, чіткість, зрозумілість, однозначність та відносна конкретність норми є запорукою її належного тлумачення і, відповідно, реалізації.

Чітке формулювання умов, за яких здійснюється обмеження чи позбавлення свободи [8], є необхідним, оскільки ця вимога так само спрямована на захист особи у її відносинах із державою. При цьому, на нашу думку, важливими є як загальні умови, так і процедурні питання, оскільки дуже часто права людини виявляються порушеними саме під час затримання.

Вимога обов'язковості оприлюднення нормативно-правових актів (non obligat lex nisi

promulgata) певним чином кореспондує презумпції знання закону. Вимагаючи від своїх громадян знання і дотримання законів, держава зобов'язана вжити заходів, необхідних для доведення таких законів до їхнього відома, забезпечити їх доступність. Таким міркуванням відповідає і позиція Європейського Суду з прав людини: «закон повинен бути адекватною мірою доступним та громадянин повинен мати відповідну обставинам можливість орієнтуватися в тому, які правові норми застосовуються до даного випадку» [14].

Також принцип правової визначеності вимагає від нормотворця передбачуваності законодавчої політики в соціальній сфері [6, с. 9], а відтак – вважаємо за необхідне дещо розширити тлумачення цієї вимоги – *відсутності внесення непередбачуваних змін до законодавства*. Крім цього, розглядуваний принцип висуває до процесу правотворчості вимоги *несуперечливості*, тобто відсутності колізій, здатних дезорієнтувати суб'єкта у масиві законодавства, та *стабільності правових норм*, яку слід розуміти як відсутність частого внесення змін у нормативно-правові акти, оскільки інакше суспільні відносини не встигатимуть адаптуватися до нових нормативних умов [7, с. 322–323].

До групи вимог до визначеності повноважень належить, перш за все, *чіткий розподіл повноважень між гілками державної влади*, який відіграє провідну роль у побудові політичної системи держави, забезпечує злагодженість та ефективність функціонування апарату держави, що є так само важливим для належного забезпечення реалізації та захисту прав людини. Крім того, однією з гарантій принципу правової визначеності певною мірою є розподіл повноважень на основі системи стримувань і противаг з огляду на те, що він перешкоджає внесенню надто частих та свавільних змін до позитивного права [4, с. 160–161].

Вимога спеціально-дозвільного типу правового регулювання діяльності органів державної влади. Людині дозволено вчиняти будь-які дії, якщо вони не заборонені законом, натомість органи державної влади діють у режимі «дозволено лише те, що прямо передбачено законом». Це дістало відображення, зокрема, у статті 19 Конституції України.

Вимогу *чіткого визначення меж дискреційних повноважень* Європейський Суд з прав людини сформулював таким чином: «Закон, який надає дискрецію, не є сам по собі несумісним з вимогою передбачуваності у тому випадку, коли обсяг дискреції та спосіб її застосування зазначені з достатньою чіткістю та при цьому враховується легітимна мета того чи іншого вживаного заходу в тій чи іншій ситуації, щоб надати індивіду адекватний захист від свавільного втручання» [12].

Тенденції до зменшення обсягу дискреційних повноважень органів виконавчої влади загалом сприяє *вимога винятково законодавчого закріплення їхніх повноважень* [2, с. 21]. Можна із впевненістю стверджувати, що віднесення питання про встановлення повноважень певного органу до компетенції цього ж органу є неприпустимим.

Значну роль відіграє і група вимог до визначеності судових рішень. *Визначений характер судових рішень* є умовою надання таким рішенням юридичної сили, адже тільки за таких обставин рішення здатні ефективно регулювати правовідносини [6, с. 1].

Неможливість скасування остаточного судового рішення, яке набрало чинності, є ще однією запорукою стабільного правового становища особи, адже судові рішення, окрім їх зрозумілості та чіткості, про що йтиметься нижче, повинні мати і таку властивість, як стабільність. Європейський Суд з цього приводу висловлюється так: «коли суди остаточно вирішили питання, їхнє рішення не повинно ставитися під сумнів» [9]. Перегляд судових рішень, що набрали законної сили, має бути можливим лише задля виправлення помилки, допущеної судом. Доповнює групу вимог до функціонування судової гілки державної влади **вимога забезпечення виконання судових рішень** [10].

Принцип правової визначеності також вимагає *однозначності (послідовності) правозастосуван-*

ня [1], а отже – системності та послідовності у діяльності відповідних органів, насамперед судів. Це пояснюється значенням судів у адаптуванні правових норм до нових суспільних відносин, які так чи інакше виникають у процесі розвитку суспільства. Суб'єкт завжди повинен мати можливість орієнтувати свою поведінку таким чином, щоб вона відповідала вимогам норми на момент вчинення дії. Зокрема, Європейський Суд з прав людини висловив занепокоєння різним та часто суперечливим застосуванням і тлумаченням норм національного права українськими судами [13].

Не є вимогою принципу правової визначеності, але тісно з ним пов'язаний принцип *незворотності дії нормативно-правових актів у часі*. Хоч ряд вчених і розглядає його як самостійну вимогу верховенства права, практика Європейського Суду з прав людини доводить його спорідненість із принципом правової визначеності [11]. Необхідність незворотності пояснюється невід'ємним правом людини бути впевненою в тому, що її правомірні дії через деякий час не призведуть до погіршення її правового становища.

Правова визначеність є однією з умов ефективної дії верховенства права, а забезпечення реалізації вимог принципу правової визначеності у його широкому розумінні є запорукою не лише ефективних реалізації та захисту прав людини, а й значного вдосконалення механізму держави.

1. Забезпечення кваліфікованого захисту прав людини: ключові проблеми та подальші кроки: Українська Гельсінська спілка з прав людини / Підготовлено експертами Лабораторії законодавчих ініціатив за наслідками міжнародної конференції «Кваліфікований правовий захист громадянина: принципи правової держави як складова частина європейської політичної ідентичності» (8 лютого 2007 року, м. Київ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1173093243>. – Назва з екрана.
2. Козюбра М. І. Принцип верховенства права та вітчизняна теорія і практика / М. І. Козюбра // Українське право. – 2006. – № 1. – С. 15–23.
3. Козюбра М. І. Принцип верховенства права та правової держави: єдність основних вимог / М. І. Козюбра // Наукові записки НаУКМА. – 2007. – Том 64. Юридичні науки. – С. 3–9.
4. Радбрух Г. Філософія права / Густав Радбрух ; [пер. з нім.]. – К. : Тандем, 2006. – 316 с.
5. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Президента України щодо відповідності Конституції України (конституційності) підпунктів 3.5, 3.6 пункту 3 статті 3 «Прикінцеві положення» Закону України «Про Митний тариф України», абзацу восьмого частини другої статті – Закону України «Про зовнішньоекономічну діяльність» (справа про тимчасову надбавку до діючих ставок ввізного мита), 23 червня 2009 р., № 15-рп/2009.
6. Ушакова Л. В. Принцип правовой определенности как элемент нормативно-правовой конструкции социального государства : Центр проблемного анализа и государственно-управленческого проектирования / Л. В. Ушакова. – С. 1–12 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rusrand.ru/Dokladi2/Ushakova.pdf>. – Назва з екрана.
7. Шевчук С. В. Судова правотворчість: світовий досвід і перспективи в Україні / С. В. Шевчук. – К. : Реферат, 2007. – 640 с.
8. CASE OF BARANOWSKI v. POLAND, no. 28358/95, 28 March 2000, para 52.
9. CASE OF BRUMĂRESCU v. ROMANIA, no. 28342/95, 28 October 1999, para 61, 62.
10. CASE OF HORNSBY v. GREECE, no. 18357/91, 19 March 1997, para 40.
11. CASE OF MELNYK v. UKRAINE, no. 23436/03, 28 March 2006, para 30.
12. CASE OF OLSSON v. SWEDEN (No.1), no. 10465/83, 24 March 1988, para 61.
13. CASE OF SOVTRANSVTO HOLDING v. UKRAINE, no. 48553/99, 25 July 2002, para 79.
14. CASE OF SUNDAY TIMES v. THE UNITED KINGDOM, no. 6538/74, 26 April 1979, para 49.

A. Pryimak

THE PRINCIPLE OF LEGAL CERTAINTY: CONCEPT AND PARTICULAR ASPECTS

In this article, it is proposed to consider the principle of legal certainty as a set of requirements for law-making and application of law processes. The principal source of the research is case-law of the European Court of Human Rights.

Keywords: the rule of law, principle of law, legal certainty.